

VYRO IR MOTERS AMŽIAUS TARPSNIAI – nuo gimimo iki mirties pereidamas tam tikrus gyvenimo etapus, žmogus patiria socialinio statuso pasikeitimus ir gyja vis naujus socialiai reikšmingus vaidmenis. Per jimas iš vieno amžiaus tarpsnio kit gali būti laipsniškas, nepastebimas arba staigus ir viešai pabr žiamas, atliekant tam tikras *per jimo apeigas* (pranc. *les rites de passage*).

Šiandien varias žmogaus amžiaus periodizavimo sistemas pateikia demografai, antropologai, psichologai, pasitelkdami neurofiziologinius, fizinius, psichologinius, socialinius ir kult rinius kriterijus. Lietuvi tradicin je kult roje žmogaus amžiaus tarpsniai buvo suvokiami atsižvelgiant fiziologinius, socialinius, kult rinius aspektus. Tiek vyro, tiek moters amžiaus tarpsniai buvo skirstomi *k dikyst*, *vaikyst*, *paauglyst*, *jaunyst* ir *senatv*. Kiekvienam amžiaus tarpsniui apib dinti vartoti skirtingi terminai: vaikystei ir paauglystei priskiriami *piemens/piemen s*, *pusbernio/ pusmerg s*, *jaunystei – berno, mergos* terminai.

K dikyst tradicin je lietuvi kult roje ap m laikotarp iki 1 met . Tuo metu vyko pradin k dikio socializacija motinos ir artimiausi šeimos nari bendruomen je. Šeimoje k dikis patenkindavo bendravimo poreik , kuris tapdavo svarbiausiu veiksmiu, padedan iu vaikui gyti savitas žmoni elgesio ir veiklos formas. Motina skirtingos lyties k dikiais r pindavosi skirtingai: mergaites žind ilgiau nei berniukus, kad jos b t stipresn s vaikams gimdyti.

Ankstyvosios vaikyst s tarpsnyje (apie 2–3 m.) prad davo formuotis socialiniai vaiko g džiai, atsirasdavo noras b ti savarankišku. T v pamokytas ir s kmingai atlik s tam tikr darb , jis gydavo asmenin s vert s jausm . Šiame amžiaus tarpsnyje nebuvo pabr žiamas vaiko lytiškumas. Berniukai ir mergait s Lietuvos kaime maždaug iki dvej met amžiaus buvo rengiami vienodai – drobiniais marškiniais ar suknele.

Žaidybiniame amžiuje (apie 4–6 m.) prad davo formuotis vaiko iniciatyva ir noras save išreikšti per žaidimus. Šiame amžiaus laikotarpyje vaikai atlikdavo vienok ar kitok vaidmen sijungdami grupin žaidim su bendraamžiais. Tiek žaidimuose, tiek žaisl gamyboje reišk si vaik iniciatyva ir k rybiniai sugeb jimai. Jau šiame amžiaus tarpsnyje išryšk davo žaidim skirtumai pagal lyt . Vasar berniukai žaisdami lauke leisdavo upelyje popierinius ar iš medžio žiev s išdrožtus laivelius, prasimanydavo medinius „dvira ius“, jodin jo apžerg medžio šak ar pagal ; mergait s daugiausia žaisdavo l l mis: jas r d , supo, nešiojo.

Vaikai, aktyviai dalyvaudami kasdieniniame šeimos gyvenime, pamažu per žaidimus prad davo darbin veikl . Jiems dar buvo per sunk s sud tingi pareigojimai, bet jau mok si pad ti motinai, kitiems šeimos nariams – dirbo j j gas ir amži atitinkan ius darbus. Senajame Lietuvos kaime t vai iš pat mažens vaik aukl jo darbu. Meil darbai geriausiai skatino motinos pavyzdys. K motina dirbo, t jau 6–7 met dukrel mok jo, o gijusi pareigos jausm , jau pati jausdavosi pusiau šeimink : ir indus suplaudavo, ir asl iššluodavo, ir daržus rav jo, ir paukš ius lesino, ir mažuosius broliukus bei sesutes supo, priži r jo.

Mokykliniame amžiuje (apie 7–11 m.) vaikai buvo prad ti vadinti *piemens* ar *piemen s* terminais, kurie siejosi su j pagrindine veikla - ganymu. Vienas svarbiausi uždaviniai šio amžiaus vaik raidoje – darbštumo skatinimas. Tik s kmingai padar s darb , vaikas imdavo pasitik ti savimi, nes j pripažindavo kiti. Vaiko veikl sudar vair s pagalbiniai, trumpalaikiai darbai, ta iau jis atlikdavo ir kai kurias nuolatines užduotis. Viena iš nuolatini užduo i – ž s ganymas, plunksn pl šymas ir mažesni j broliuk bei sesu i prieži ra. Šiuo amžiaus tarpsniu vyko spartus vaik ruošimas darbinei veiklai pagal lyt . Motinos augan ioms mergait ms patik davo sud tingesnius darbus. Dešimtmet s mok si verpti ne tik pakulas, bet ir linus, taip pat vilnas karšti; kartais jau s sdavo prie stakli austi dviny io audeklo. Motina mok dukras b ti kantriomis, nepalikti neužbaigto darbo, nes manyta, kad apsileidusi mergina netur s gero vardo visame kaime.

Šiame amžiaus tarpsnyje vaik darbai jau buvo skirstomi vyriškus ir moteriškus. Gandydami gyvulius, berniukai rinko iš lauk akmenis, drožin jo, pjaust iš medžio, vijo botagus, mergait s aud juostas, siuvin jo, mezg , koki terbel pasiuvo. Vaikai paraleliai atlikdavo kelis darbus: gandydami gyvulius, per pertraukas rinko iš dirv akmenis, uogavo, vakare pad davo liuobti gyvulius. Darb kaita, nauj sud tingesni užduo i skyrimu siekta sudaryti tvirtus darbinius g džius ir išugdyti darbštum . Visa tai tur jo vien tiksl – formuoti fizines ir psichines žmogaus savybes darbai ir sugeb ti pasidaryti pa iam tai, kas reikalinga kiui ir b simai savai šeimai.

Paauglyst je (apie 12–18 m.) pagrindinis paauglio brendimo uždavinys – atrasti save ir sukurti savo tapatyb . Šiuo laikotarpiu paauglys buvo ruošiamas ir pats ruoš si perimti suaugusi j ypatybes bei atlikti j vaidmenis.

Paauglyst s amžiaus ribos labai s lygiškos, apiman ios laikotarp nuo 12 iki 18 (20) met . Remiantis lietuvi etnografini tyrim duomenimis, paauglyst s tarpsn galima suskirstyti 3 etapus: 1) 12 –14 met – ankstyvoji paauglyst , 2) 15 met – vidurin , 3) 16–18 met , atskirais atvejais ir daugiau kaip 20 – v lyvoji.

XX a. I pus je beveik visoje Lietuvoje mergait iki 14 met laikyta *piemene*, (berniukas – *piemeniu*), penkiolikmet – šešiolikmet - *pusmerge*, o vaikas – *pusberniu*. Nuo 18 met mergait laikyta jau tiek subrendusi, kad galinti atlikti visus moteriškus darbus, ir vadinta *mergina* ar *merga*, o to paties amžiaus berniukai – *bernais*. Ta iau skirtingas amžiaus ribos svyravimas pastebimas net toje pa ioje apylink je. XIX a. pab. mergos amžius prasid davo v liau. Mergina iki 20 met (pavieniais atvejais net iki 25-eri) dar gandydavo ir laikyta piemene.

Mergos terminas žym jo ne tik fiziologin , bet ir socialin brand . XIX a. pabaigoje, o atskirais atvejais ir XX a. pirmaisiais dešimtmiais jaunyst s pradži žym jo vyresniosios sesers vestuv s. Tarpukario laikotarpiu vakaruškas nebuvo leidžiamos merginos, turin ios netek jusias vyresni sias seseris.

Ankstyvoji paauglyst – tai pereinamasis laikotarpis tarp vaikyst s ir pusmerg s amžiaus tarpsnio. Paaugl už m nestabili pad t . Ji dar netur jo teis s viešai dalyvauti kaimo jaunimo bendrijoje, jaunimo vakar liuose. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu Lazdij apylink se jei piemen ar pusmerg išdr sdavo viešai ateiti šokius, bernai j išvydavo su diržais, susuktais rankšluosiais ar net šlapiais skudurais. XIX a. II pus je tokioms merginoms buvo taikomos dar griežtesn s bausm s. Kupiškio rajone bernai, pamat vakaruškose nesubrendusias merginas, jas sugaudavo kampe ir „patr šdavo”, t. y. ištrindavo užant svog nu, esnaku ar m šlu.

Vidurinis paauglyst s tarpsnyje XIX a. pab. Lietuvos jaunimo „prieauglio” teis s mažai kuo skyr si nuo piemen teisi . Nepasiek fizin s bei socialin s brandos, „ne rašyti“ jaunimo bendrij , pusberniai ir pusmerg s nebuvo priimami jaunimo vakar lius. Jie rinkdavosi atskirai savo susi jimus, kur tarpusavy žaisdavo, šokdavo, mok si suaugusi j elgesio norm bei vaidmen .

Daugelis taut merginos subrendim siejo su pirm j m nesini pasirodymu. XIX a. pab. – XX a. vid. Lietuvoje šiuos papro ius reik t sieti su fiziologin s brandos apeigomis. Lietuvos kaimo mergin fiziologin branda ateidavo sulaukus vidutiniškai 15 met . Viduriniame paauglyst s etape merginos fiziologin brand atspind jo pirm j menstruacij apeigos, tvirtinan ios per jim iš vieno gyvenimo tarpsnio kit . Menstruacij pradžia tradicin je lietuvi kult roje buvo pažymima tik šeimoje. Fiziologin s brandos apeigos vykdavo uždaroje moter bendrijoje: paprastai dalyvaudavo tik dukt ir motina. Pirmosios duonos kepimo pažym jimas – tai dar vienos – merginos brand tvirtinan ios – apeigos, kuriomis buvo galutinai teisinama merginos tekuol s socialin branda: tai reišk jos pasirengim šeimyniniam gyvenimui. Šiomis apeigomis mergina gydavo nauj socialin pad t kaimo bendruomen je, o po pirm j m nesini pažym jimo apeig užimdavo nauj

pad t šeimoje. gijusi fiziologin bei socialin brand , mergina jau gal jo b ti „rašyta“ *mergas*, t. y. socialin jaunimo bendrij . Tarpukario Lietuvoje pagrindin s lyga „rašyti“ mergas – b ti subrendusiai, mok ti visus žem s kio darbus, o ypa moteriškus – verpti, austi ir pagaliau šokti. Vieni iš svarbiausi vaikin dar b ir reikalavim - arimas ir šieno pjovimas, sugeb jimas šokti, humoro jausmas. Vaikin brandos apeigos buvo siejamos su fiziologiniais ir psichologiniais išbandymais kaimo jaunimo bendrijoje. Jaunuolis tur jo pereiti per diržais apsiginklavusi „bern “ eil , buvo šokdinamas per suol , tur jo veikti nors vien bern imtyn se, išlaikyti žodin ar socialin s prievartos egzamin . Tik išlaik s min tus egzaminus, vaikas buvo viešai kaimo vakar lyje „rašomas bern knyg “ ir gydavo visas *berno* teises. Min tos brandos apeigos ir reikalavimai, keliami merginoms ir vaikinams, simbolizavo visišk j pasiruošim vedyboms.

Jaunyst – tai meil s, šeimos k rimo, taip pat brandžios suaugusi j draugyst s laikas. Šiame amžiaus tarpsnyje (**apie 18–25 m.**) jaunas žmogus ne tik ieško savo tapatumo, bet ir siekia kit žmoni artumo – meil s ir draugyst s.

XIX a. pab. jaunyst s pradžia sieta su piemenavimo pabaiga. Vaikino jaunyst s pradžia sieta ir su tarnybos kariuomen je pabaiga. Atitarnav s kariuomen je vaikas tapdavo „pilnu bernu“, t. y. kaimo jaunimo bendrijoje pakildavo vienu laipteliu.

Renkantis vyr ar žmon nemaž reikšm tur jo ir amžius. Mergin tek jimo amžius priklaus nuo pirmaeiliskumo teis s šeimoje. Pagal senov s tradicij buvo laikomasi vyresniškumo principo: neištek jus vyresniajai seseriai, jaunesnioji netur jusi teis s net stakles s sti. Atvažiavus piršliams, t vai jaunesn ms dukterims netgi neleisdavo pasirodyti prie vaiši stalo.

Visoje Lietuvoje XIX a. pab. – XX a. V – VI dešimtmetyje vyrai vesdavo dažniausiai 25–30 met . Netarnav s kariuomen je vaikas dar nebuvo laikomas tikru vyru – šeimai kurti netiko. To meto kaimo mergin vidutinis tek jimo amžius – 20–25 metai. XX a. III dešimtmetyje jauniausio amžiaus merginos ir vaikinai tuok si Dz kijoje, vyriausio – Klaip dos krašte. Pasteb ta, kad ekonomiškai labiau išsivys iusiuose rajonuose turtingesni kininkai vesdavo v liau, o mažiau išsivys iusiuose, kaip Dz kijoje, – anks iau. Taigi, vedyb amžius priklaus tiek nuo turinio šeimos lygio, tiek nuo jaunuoli gyvenamojo regiono.

Vienas svarbesni veiksniai , formavusi ekonomin merginos pasiruošim šeimai – kraio krovimas. Turtinga valstiet , gimus dukteriai, atidavo dal savo kraitini audini jos kraio iui, o t vas sum pinig – pasogai, neturtingieji tai dar tik dukrai padavus užsakus vestuv ms. Pati mergina sau krait pradavo krauti išmokusi verpti ir austi.

Jaunyst s amžius baigdavosi santuoka ir k dikio laukimu, kurie žym jo suaugusiojo amžiaus pradži . Santuoka – tai jaunyst s brand vainikuojantis ritualas, kuriame, kaip ir kituose per jimo ritualuose, svarbi mirties bei atgimimo simbolika. Atsisveikinimas su savo praeitimi – vaikyste, jaunyste, mergavimo laikotarpiu daugiau ar mažiau skausmingas nuotakai. Ji buvo atskiriama ne tik nuo savo šeimos, savos kaimo bendrijos, bet kartu vedama ir nauj erdv – jai nepaž stam gimini ir svetim aplink . Per jusi iš vieno amžiaus tarpsnio – mergavimo nauj brandžios b ties tarpsn – moteryst , ji gydavo nauj socialin status ir tuo pa iu metu išgyvendavo vidin kriz , nerim , b ding bet kokiam per jimui.

Senatv s tarpsnis tradicin je lietuvi kult roje siejamas su kininkavimo pareig perdavimu vyriausiam šeimos s nui. Seneli pareig gyjama ir sulaukus savo ank . Senatv je apm stomi praeities, dabarties ir ateities, ypa susijusios su mirtimi, klausimai, išskyla pra jusio gyvenimo vyki prisiminimai, gvildenama gyvenimo prasm . Daugelis vyresnio amžiaus žmoni tradicin je kult roje nat raliai prisiderino prie šio amžiaus tarpsnio: susitaik su dabartine pad timi ir gyveno vidin je harmonijoje su aplinka ir savimi, išlaik savo jaunyst s idealus. J neg sdino ir mirties artumas, kuriam ruoš si iš anksto:

pasisi davo kapes, susitaupydamo pinig šermentims, kai kurie tur jo net karst ant aukšto pasiruoš . Taigi tradicin je kaimo kult roje mirties artumas buvo išgyvenamas vidin s darnos ir ramyb s b senoje.

Literat ra:

Astra L. Gyvenimo laikas. Vilnius: Pradai, 1993;

Bal i nien . I., Nainys J. V., Pavilionis S., Tutkuvien J. *Lietuvi antropologijos metmenys*. Vilnius, 1991;

Broom L., Bonjean C. M., Broom D. H. *Sociologija: Esminiai tekstai ir pavyzdžiai*. Kaunas: Littera Universitatis Vytauti Magni, 1992;

Kottak C. Pf. *Anthropology: the Exploration of Human Diversity*. New York- Toronto: Mc Graw-Hill, 1991;

Ra i nait R. *Moteris tradicin je lietuvi kult roje: gyvenimo ciklo papro iai (XIX a. pab. – XX a. vid.)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002;

Van Gennep A. *Les rites de passage: étude systématique des rites*. Paris, 1991. (Réimpression de l'édition de 1909 E. Nourry);

Vasiliauskas R. Vaik socializacijos pakopos lietuvi valstie i šeimoje // *Individo socializacija ir šeima*. V., 1972; Vyšniauskait A. Šeimos butis ir papro iai // *Lietuvi etnografijos bruožai*. Vilnius: Valstybin politin s ir mokslin s literat ros leidykla, 1964. P. 448- 527;

Žukauskien R. Raidos psichologija. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.

R. Ra i nait